

Hjorth-søstrenes romaner *Arv og miljø* og *Fri vilje* – romaner som normativ kilde i jussen

AV JUSSI PEDERSEN

Førsteamanuensis i rettsvitenskap ved Det juridiske fakultet i Tromsø
jussi.e.pedersen@uit.no

Innledning¹ – juss og litteratur

Ble forfatter Vigdis Hjorth voldtatt av sin far da hun var et lite barn? Dette spørsmålet er aktualisert av utgivelsene av romanene til søstrene Hjorth: *Arv og miljø* av storesøster Vigdis og *Fri Vilje* av lillesøster Helga.² I bøkene tematiseres en svært alvorlig forbrytelse, men Vigdis har benektet offentlig at romanen utgjør en reell anklage. Helga har derimot både i offentligheten og i egen roman forsvart sin far som om anklagen er reell. Spørsmålet om Vigdis Hjorth ble voldtatt av sin far, har ikke vært, og kan ikke bli, behandlet i det norske rettsapparatet. Søstrenes far er død, og norske domstoler dømmer ikke døde.³

I romanenes tematisering av voldtekt smelter to forskjellige humanistiske retninger – litteratur og juss – sammen. *Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen* uttaler at

-
1. Forfatteren vil takke professor Dan Frände for tilbakemeldinger på et tidligere artikkelutkast, samt diskusjoner om romanene. Forfatteren vil også takke Birgitte Blandhoel for diskusjoner om romanene og tekstutkast. Videre vil forfatteren takke redaksjonen i Kritisk Juss for tilbakemeldinger på innsendte utkast.
 2. *Arv og miljø* er utgitt av Cappelen Damm i 2016, og *Fri vilje* av Kagge Forlag i 2018. Begge bøkene titulerer seg som *romaner* på omslagene.
 3. Høyesterett har i Rt. 2014 s. 1045 avgjort – under dissens 3-2 – at straffskyld ikke kan konstateres mot avdøde personer.

det er forbløffende hvor ofte «litteraturen *taler retlig* – hvor ofte den vidner om, iscenesætter og er præget af lov, ret, skyld og straf». ⁴ Hjorth-søstrenes romaner er etter min oppfatning utmerkede eksempler på akkurat dette, og romanene tematiserer på en kraftfull og ekspressiv måte grunnleggende normative spørsmål om fornærmedes og den øvrige families posisjon og rolle ved seksualforbrytelser.

Jussens og litteraturens samhandling utgjør et eget forskningsfelt, som opprinnelig kunne grovsorteres i to overlappende tilnærminger – rett i litteratur og rett *som* litteratur. ⁵ Den første tilnærmingen utforsker hvordan retten fremstilles og tematiseres i litterære verker. ⁶ Rett som litteratur utforsker hvordan rettslige praksiser benytter litterære virkemidler. ⁷ Også i rettsvitenskapen har det vært oppmerksomhet omkring blant annet dommers bruk av retoriske grep i rettsavgjørelser. ⁸ En tredje kategori er litteratur *som* rett – en retning som «omfatter alle studier som undersøker hvordan litteraturen selv oppbygger – og vurderes ut fra – normative, rettslige og lovmessige kategorier». ⁹ Det er ingen skarpe skiller mellom de tre tilnærmingerne, ¹⁰ og disse har felles – som store deler av juss- og litteraturforskningen – at de utgjør et oppgjør med «retspositivismen og med rettens generelle formalisme og dens tiltro til objektiv abstraksjon». ¹¹

Jeg skal i det videre først omtale valg lovgiver har tatt ved reguleringen av seksuallovbrudd. Deretter skal jeg kort redegjøre for hvorfor jeg mener at Hjorth-søstrenes romaner kan utgjøre en kilde til kunnskap om disse valgene. Deretter vil jeg trekke frem noen hovedtema i romanene som etter mitt syn er av interesse i denne sammenheng. Samtidig kan jussens forståelse for sentrale, normative strukturer fra strafferetten og reguleringen av seksuallovbrudd bidra ved lesningen av

-
4. Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen (red.), «Introduksjon», i *Lov og litteratur*, Århus 2007, s. 23 med henvisning til Peter Brooks. Kursiv i original.
 5. Se oversikt hos Silje Warberg, «Rett og litteratur. Fortellinger om forfall og fornyelse», *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 2017, s. 108–134, på s. 110 flg.
 6. Eksempler er hvordan aspekter av retten som fenomen er det sentrale tema i klassikere som Shakespeares *Kjøpmannen i Venedig* og Kafkas *Prosess*. Se for eksempel oversikt over den omfattende diskusjonen om hvordan rettens fundamentale verdi om *rimelighet* er fremstilt og behandlet i nevnte *Kjøpmannen i Venedig* i Ziolkowski, «Lov og billighet», s. 69–115, i Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen (red.), *Lov og litteratur*, Århus 2007.
 7. Dette utgjorde kjernen i et større forskningsprosjekt i Bergen om justismordets dramaturgi, hvor litteraturvitere analyserte rettens konstruksjon av falske fortellinger. Prosjektet har vært omdiskutert både i media og i akademia. Se Warberg op.cit. for en omtale av prosjektet og kritikken fra særlig Eivind Kolflaath.
 8. Se for eksempel Ånde Somy, *Juss som retorikk*, 1999, og Jonas Bakken og Hans Petter Graver (red.), *Juss, språk og retorikk*, 2013.
 9. Warberg, op.cit., s. 111.
 10. Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen (red.), «Introduksjon», i *Lov og litteratur*, Århus 2007, s. 10.
 11. Op.cit., s. 10.

romanene. Samlet vil litteraturen og jussen dermed kunne si noe om hverandres disipliner og dermed «gi kunsten makt og makten mening».¹²

Seksuallovbrudd – normative grunnstrukturer om fornærmedes stilling

Seksuallovbruddene har vært gjenstand for stor oppmerksomhet fra lovgivers side, og synet på hvilke handlinger som skal straffes «som voldtekt, har endret seg dramatisk fra kriminalloven av 1842 og frem til i dag».¹³ Denne utviklingen har omhandlet så vel det subjektive (hvem som er gjerningsperson og fornærmet) som det objektive (hvilke handlinger som regnes som voldtekt),¹⁴ og det oppstår stadig nye diskusjoner om straffbarhetsbetingelsene for voldtekt.¹⁵ I 2000 fikk vi i Norge en større reform av seksualforbrytelsene, og i mandatet i 1995 til Seksuallovbruddutvalget ble det pekt på reformbehov som følge av at «sedelighetskapitlet i den norske strafferetten ble utforma for nærmere 100 år sia».¹⁶ I 2008 vedtok lovgiver regler for å styrke *fornærmedes stilling* i straffesaker generelt og voldtektssaker spesielt. Fornærmedeutvalget uttalte blant annet følgende:

«Tradisjonelt har straffesaken først og fremst blitt ansett som et anliggende mellom staten og den siktede. Offeret for den straffbare handlingen har i liten grad blitt ansett for å ha en legitim personlig interesse i statens straffeforfølgning. Offerets funksjon har vært begrenset til å være et vitne, et bevis. Det har vært liten plass for offeret utover det som belyser forholdet mellom staten og den siktede. Dette har gjort at flere ofre har følt seg fremmedgjort, avvist og urettferdig behandlet, særlig i saker om seksuallovbrudd.»¹⁷

De nye reglenes formål har naturlig nok vært å bøte på disse svakhetene, og utvalget uttalte at «ofrenes egne opplevelser av svakheter ved straffesystemet og deres synspunkter om hvordan det kunne fungert bedre», dannet et sentralt utgangspunkt for utvalgets forslag.¹⁸ Utvalget uttalte imidlertid at det «finnes overraskende lite slik kunnskap i systematisert form» for norske forhold,¹⁹ og utvalget sto

12. Silje Warberg, «Rett og litteratur. Fortellinger om forfall og fornyelse», *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 2017, s. 108–134 på s. 115.

13. Thomas Frøberg, «Til det rettslige voldtektsbegrepets genealogi», i *Rettsikker radikaler: Festskrift til Ståle Eskeland*, 2013, s. 31–56, på s. 31.

14. Frøberg, op.cit., s. 33. Om utviklingens tre faser, se Frøberg, op.cit., s. 56.

15. Frøberg, op.cit., punkt 5.

16. NOU 1997: 23 s. 4.

17. NOU 2006: 10 s. 120.

18. NOU 2006: 10 s. 111.

altså overfor metodiske utfordringer ved å kartlegge terrenget reglene skulle virke i. Etter mitt syn er det nettopp her romanene har potensial til å supplere retten «med en mere menneskelig, empatisk og også mere kompleks forståelse af det retlige».²⁰ Fornærmedeutvalget uttalte at styrkingen av fornærmedes stilling kan følge to hovedspor:

«Det ene sporet tar sikte på å bedre ofrenes rettigheter innenfor det tradisjonelle straffesystemet. Det andre sporet er det som med en fellesbetegnelse kan kalles «restorative justice». Disse tiltakene tar utgangspunkt i at den straffbare handlingen skal løses på en måte som involverer gjerningsperson, offer og nærmiljø i større grad enn det tradisjonelle strafferettsapparatet. Konfrontasjon mellom offer og gjerningsperson eller megling er sentrale tiltak innenfor denne retningen.»²¹

Vigdis har valgt ikke å bringe saken inn i det strafferettslige sporet, og det sentrale temaet i *Arv og miljø* er nettopp hennes konfrontasjon med familien og familiens reaksjon. Dette skal belyses videre med utgangspunkt i følgende spørsmål: Anklager Vigdis sin far for voldtekt, eller uttrykker romanen kun en fiktiv fortelling? Vigdis sitt romangrep utgjør nettopp et valg av «hovedspor» for behandling av voldtektsanklagen, og familiens møte med denne anklagen illustrerer hvilke krefter som aktiveres i en familie med anklager om seksuelle overgrep.

Fornærmedes uttrykksbehov – romanen *Arv og miljø*

Det har kommet frem i omtalen av romanen til Vigdis Hjorth at hendelsene er lagt tett på virkelige hendelser om faren, begravelsen, arveoppgjør etc. i Hjorth-familien, og dette har klart blitt bekreftet av søsteren Helga både i intervjuer og ikke minst i hennes egen roman *Fri vilje* («hver eneste episode anmelderne hentet ut av romanen for å ramme inn beskrivelsen av Veras²² litterære verk, var hentet fra vårt liv, mitt liv»²³). Utad har Vigdis ikke bekreftet at det er reelle hendelser som beskrives, men i *Fri vilje* gjengir Helga en tekstmelding fra Vigdis:

«Romanen kommer ut 14. september og vil i alle sammenhenger bli omtalt som en roman. Ta det helt med ro.»²⁴

19. Op.cit.

20. Simonsen, Porsdam og Skov Nielsen (red.), «Introduktion», i *Lov og litteratur*, Århus 2007, s. 11.

21. NOU 2006: 10 s. 123.

22. Forfatteresøsteren (Vigdis/Bergljot) heter *Vera* i Helgas roman.

23. Utdrag fra *Fri viljes* baksidetekst.

24. *Fri vilje*, s. 9.

Vigdis vil tydeligvis beskytte familien i offentligheten ved å omtale boken som en roman. Det står videre *Roman* under tittelen på bokens forside, som for å presisere at anklagen er fiksjon. Vigdis lever tydeligvis med at offentligheten ser på dette som en fiktiv fortelling, mens overfor familien pretenderes at anklagen er sann. Helgas motroman er også den endelige bekreftelse på dette – uten *Fri vilje* kunne *Arv og miljø* vært lest uten at leseren må forholde seg til en sannhetspretensjon, men motromanen fratir leseren denne muligheten. Og dermed er det paradoksalt nok Helga som bringer anklagen ut i full offentlighet, samt gir *Arv og miljø* preg av å være en reell anklage.

Etter straffeprosessloven § 252 første ledd nr. 4 skal en tiltalebeslutning inneholde «en kort, men så vidt mulig nøyaktig beskrivelse av det forhold tiltalen gjelder, med opplysning om tid og sted». Dette er minstekrav til en reell anklage; dersom slike krav ikke oppfylles, vil det institusjonaliserte strafferettsapparatet avvise anklagen. I *Arv og miljø* gis den første korte beskrivelse av den straffbare handlingen i et nattlig brev til søsteren Astrid:

«Da jeg var fem år, da du var vel to og Åsa var nyfødt dro mor med dere til bestemor og bestefar i Volda for å få avlastning, og far var alene med Bård og meg i Skausvei tjueto. Da skjedde det ikke helt gode ting i annen etasje. Far var mye full, Bård var seks og skjønte antakelig ikke mye, bare at noe var veldig galt. Vil du ha detaljer?»²⁵

Her angis konkret at Bergljot har blitt misbrukt. For det første angis tidspunktet for hendelsen presist og på en – i utgangspunktet – verifiserbar måte. Stemmer det at far var alene med Bergljot og Bård mens mor var i Volda med søstrene hos bestemoren? Dersom dette kan bekreftes, ville det styrke troverdigheten av en slik forklaring. I retten vil en bekreftelse for alle praktiske formål skje gjennom forklaringer fra mor, broren Bård og søstre. Og for det andre: Bård var ikke bare til stede når dette skal ha skjedd, men han skal også ha reagert på det som skjedde («skjønte [...] at noe var veldig galt»). Bårds opplevelser, som eventuelt kan bekreftes gjennom Bårds forklaring, samt angivelsen av tid og sted, innebærer at Vigdis sin anklage fremstår som reell.

Av begge romanene fremkommer at Vigdis har fremmet anklager om voldtekt internt i familien tidligere. Hvorfor skulle Vigdis da beskrive fars voldtekt i romans form, men samtidig benekte offentlig at anklagen er reell?

Helga antyder i sin roman et behov for iscenesetting og at offerrollen er skapt og bekreftet gjennom blant annet psykoanalyse. Vigdis reflekterer i *Arv og miljø* over

25. *Arv og miljø*, s. 92–93.

egen tvil og usikkerhet, og særlig hvorfor hun ikke redegjorde for detaljer rundt overgrepene for over 20 år siden. Her kan jussens perspektiver bidra ved lesningen. Fornærmedeutvalget påpekte i sin utredning at «fornærmede og etterlatte har gitt uttrykk for et sterkt ønske om å få mulighet til å fortelle sin versjon av det som har hendt».²⁶ Fornærmede vil i en rettsprosess opplyse saken fra sitt ståsted, og forklaringen utgjør et svært viktig bevismiddel ved dommerens bevisvurdering. Fornærmedeutvalget peker imidlertid på at det har en *egenverdi* for fornærmede å få gitt en forklaring:

«De ønsker å kunne forklare seg uten avbrytelser og å kunne komme med en erklæring om hvordan de har opplevd hendelsen og hva den har gjort med dem. Bak dette ønsket kan det også ligge en tro på eller et håp om en erkjennelse fra gjerningspersonen som skal komme bare de får forklart seg godt nok.»²⁷

Arv og miljø fremstår i mine øyne som et åpenbart uttrykk for dette behovet – særlig i lys av hvordan familien har møtt hennes tidligere forsøk på å fortelle sin historie. I en av nøkkelsenene i *Arv og miljø* – møtet hos revisoren – uttaler Bergljot at

«[f]orsoning [...] kan bare skje når alle parter i en konflikt får lagt fram sin historie ...»²⁸

Uttalelsen kommer i en scene hvor Bergljot etter farens død igjen konfronterer moren og søstrene. Kommunikasjonen har brutt sammen, og opplesningen av et brev hvor anklagen fremkommer og begrunnes, fremstår som atter et forsøk på å nå frem til familien. Bergljot krever å bli hørt og anerkjent. Konfrontasjonen mislykkes, og i forlengelsen av denne scenen kan selve romanen leses som et siste forsøk på å nå gjennom og å skape forsoning, en siste sjans til å forklare seg «godt nok». I retten er fornærmedes konfrontasjon med tiltalte og familiemedlemmer som støtter tiltalte, kjente mekanismer, og romanen og familiesituasjonen faller inn i et kjent juridisk mønster. Brevformen og romanen utgjør en gradvis eskalering i Vigdis sine skriftlige metoder for å overbevise mor og søster – et uttrykk for forfatterens tro på sine skrevne ords evne til å overbevise tvilerne i familien.

Men hvorfor kunne ikke Vigdis bare sendt romanen i upublisert form til familien, dersom disse er hovedadressatene? En slik roman ville antakelig ikke blitt lest, og det er nærliggende å tro at publiseringen, offentliggjøringen og allmenn-

26. NOU 2006: 10 s. 120.

27. NOU 2006: 10 s. 120.

28. *Arv og miljø*, s. 197.

gjøringen av saken tvinger adressatene til å forholde seg til romananklagen. Moren, som ifølge fremstillingen i *Arv og miljø* innerst inne vet hva som har skjedd, kan ikke lenger fortrenge de ubehagelige spørsmål. Moren har tatt stilling på fars side, men nå tvinges hun til å stå fast på sin konklusjon ved siden av en publisert roman. Og det er nettopp offentliggjøringen som utløser Helgas reaksjon med å skrive en *motroman* – familiens kontradiktoriske grep i møte med det de oppfatter som en reell straffanklage.

Motromanen *Fri vilje*

I *Fri vilje* fremkommer at familien har diskutert Vigdis sine anklager i lengre tid, og det er nærliggende å lese romanen som representativ for deler av familiens syn. Retten til å forsvare seg i straffesaker er en menneskerettighet som kommer til uttrykk i kravet til rettferdig rettergang i Den europeiske menneskerettskonvensjon artikkel 6 og i Grunnloven § 95. De kontradiktoriske spilleregler trekker familiedramaet inn i strafferettens sfære, og Helgas *motroman* bidrar dermed paradoksalt nok til å gi anklingen et institusjonalisert preg som *Arv og miljø* isolert ikke har.

Innholdet i Helgas *Fri vilje* er gjenkjennbart for en jurist. Der Vigdis skriver om hva som skjedde, skriver Helga om hvorfor Vigdis fremstiller faren som voldtektssmann. Romanene gir imidlertid uttrykk for en endring i Helgas posisjon til anklingen. I *Arv og miljø* redegjør Vigdis for et brev som er sendt av Helga én uke etter revisormøtet, der Helga beskriver hvorfor hun ikke har konkludert i saken. Hun beskriver tvil, at hun ikke tror Vigdis lyver, men at hun vil holde familien sammen og dermed verken støtte Vigdis eller faren. Vigdis kursiverer følgende fra brevet:

«Den informasjon jeg satt på – det du hadde fortalt, og det jeg hadde tenkt – var ikke nok til å vite sikkert.»

Arv og miljø fremstår i dette lyset som Vigdis sin avsluttende bevisføring for å gi Helga et endelig beslutningsgrunnlag – å gi Helga «nok til å vite». Reaksjonen til Helga kom kanskje overraskende på Vigdis? *Fri vilje* er imidlertid ikke en roman om tvilen, men derimot et standpunkt. Dersom Helga hadde utdypet sine tanker i brevet hun sendte til Vigdis etter farens død i romans form, ville temaet vært et helt annet. Helgas forsvar for far, mor og fornektelsen av anklingen i *Fri vilje* gir dermed Vigdis sin roman en dybde og troverdighet som Vigdis neppe kunne ha håpet på da hun skrev *Arv og miljø*; gjennom *motromanen* skapes en forståelse for

hvor sterke motkrefter som aktiveres hos de nærmeste pårørende. Kampen om sannheten i familier med interne overgrepssaker er kjente mekanismer i retts-systemet. Innholdet i Helgas roman bekrefter dermed at det var nødvendig for Vigdis å fortelle sin historie i romans form, og paradoksalt nok styrker Helga lese-rens oppfatning av romanformen som den eneste effektive uttrykksform i en fami-lie hvor kommunikasjonen har havarert. Publiseringen av *Arv og miljø* utløste motromanen og Helgas bevegelse over i det kontrære synspunktet, og offentlig-gjøringen/allmenngjøringen av familiedramaet har tilspisset Helgas posisjon.

Tvilen

Vigdis spør i *Arv og miljø* hvordan Helga skulle fått anklagen verifisert:

«Hvordan? Dna-spor, video-opptak? Hun som jobbet med menneskerettigheter, som hver dag måtte forholde seg til ikke-verifiserbare historier, hva slags verifisering ønsket hun seg?»²⁹

Utfordringen i en rekke overgrepssaker er at saken kommer opp flere år etter at de angivelige overgrepene har funnet sted, og således faller romanene inn i et vanlig mønster. «Bevismidlene» i saken er søstrenes romaner – et klassisk tilfelle av ord mot ord. Beslutningsgrunnlaget kunne vært bedre, og det foreligger tvil. Denne tvilen er av Helga i brevet brukt som begrunnelse for ikke å ville konkludere. Helga er jurist, og i *Fri vilje* beskrives en scene hvor Helga svinger inn i en buss-lomme for å høre på et program der *Arv og miljø* ble diskutert:

«Disse sakene er så vanskelige, påstand står mot påstand og det finnes ingen vitner.» Nå var det en advokat som snakket, en forsvarer. ‘Men man kan jo ikke fire på beviskravene for det’, fortsatte hun. ‘Man må være sikker før man dømmer. For kan det finnes noe verre å bli dømt for, hvis du ikke har gjort det, enn overgrep mot dine egne barn? Det er ubehagelig å stille seg kritisk til det et barn forteller, men vi må jo det’, sa advo-katen, ‘i en retts sak’.

Hvor hadde juristene vært hele høsten? tenkte jeg. [...]

Etter som stemmene i radioen fortsatte, var det som om det bredte seg en ro i meg. Det var så godt å høre noen føre en undersøkende og kritisk samtale, som understreket hvor viktige rettssikkerhetsprinsippene var i nettopp slike saker. Endelig.»³⁰

29. *Arv og miljø*, s. 322.

30. *Fri vilje*, s. 285–286. Kursiv i original.

Helga *finner ro* ved å belyse saken med juss, fordi her har nemlig faren en rettssikkerhetsgaranti som står søylefast i norsk straffeprosess – beviskravet. Som kjent skal enhver rimelig tvil komme tiltalte til gode, og Vigdis klarer da på ingen måte å eliminere denne tvilen med sin roman? Begrunnelsen for beviskravet er imidlertid individets beskyttelse mot samfunnets maktapparat – ingen ulykke er større enn at uskyldige mennesker havner i fengsel.³¹ I privatrettslige forhold er beviskravet som hovedregel vanlig sannsynlighetsovervekt, og dersom Vigdis hadde krevd erstatning fra faren mens han levde, ville beviskravet vært lavere enn det strafferettslige beviskravet.³² Helga insisterer overfor Vigdis i brevet etter revisormøtet på at hun ikke påstår at Vigdis lyver, men at hun ikke kan dømme faren. For Vigdis og andre fornærmede vil beviskravet være en mager trøst – hvorfor skal de ofre sin sak for en større samfunnsnytte? Ved at Helga velger faren og moren, ofrer hun også Vigdis. *Arv og miljø* kan nettopp leses som et insisterende forsøk på å tvinge Helga ut av det juridiske skallet som tilsynelatende beskytter faren, men som i realiteten beskytter Helga fra å måtte ta stilling til anklagen. Beviskravet illustrerer dermed lovgivers hovedspor omtalt ovenfor: Helga vil inn i strafferettssporet, fordi her vil far frifinnes, mens Vigdis vil gjenopprette familieforholdet. En gjenoppretting som et internt familieanliggende er ikke avhengig av det strafferettslige beviskravet, men hvem – gjerningsperson eller fornærmede – familien tror mest på.

Romanenes normative bidrag – oppsummering

Et sentralt spørsmål er om vi må tro på anklagen for at romanene skal ha normativ kraft. Etter mitt syn må vi ikke det. *Arv og miljø* fremstår – på tross av Vigdis sine forsikringer offentlig – som en reell anklage, og temaet er konfrontasjonen med familien, og ikke eventuelle sanksjoner mot far. Vigdis skriver ikke for en dommer som skal dømme – det er det derimot Helga som gjør. Dermed kaster romanene lys over familiedramaet i kjølvannet av en slik anklage, uavhengig av om den rimelige tvil er skrevet bort.

Et viktig erkjennelse etter å ha lest begge romanene er hvordan en anklage ikke alene er et forhold mellom fornærmede og gjerningsperson, men hvor sterkt øvrig

31. Eller slik Høyesterett har formulert det i Rt. 2008 s. 1409 avsnitt 40: «I straffesaker stilles det i utgangspunktet krav om tilnærmet sikkerhet, og det er vanlig å si at rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Kravet om tilnærmet sikkerhet er etablert til beskyttelse av tiltalte. For å forhindre at uskyldige dømmes, godtar man – i retning av frifinnelse – flere uriktige avgjørelser enn hva et krav om sannsynlighetsovervekt ville lede til.»

32. Et lavere beviskrav i en sivilrettslig anklage om samme handling som i en straffesak ble akseptert av Høyesterett i Karmøy-saken (Rt. 1999 s. 1363), og denne ordningen er også godkjent av Den europeiske menneskerettsdomstol i Strasbourg. Ved frifinnelse for straff kreves klar sannsynlighetsovervekt for erstatningsansvar for samme handling, jf. for eksempel HR-2018-1783-A avsnitt 34.

familie berøres. For personer som har opplevd overgrep, kan det oppleves som et dobbelt svik dersom familien tar gjerningspersonens parti. Familie kan også oppleve skyld ved en erkjennelse av overgrep, og familiens benektelse kan skyldes behovet for å beskytte seg selv. Et eksempel på dette er følgende gjengivelse av en mors forklaring i en dom fra Hålogaland lagmannsrett:

«Fornærmedes mor har forklart at hun ikke klarer å tro på datteren fullt ut. Hun er imidlertid glad for at den øvrige familie tror på datteren. Selv tror hun at tiltalte er delvis skyldig ved at han har tatt på datteren, men ikke utført de groveste handlingene. På spørsmål fra retten forklarte hun at det trolig er forhold ved henne selv, som følelser av skyld og skam, som gjør at hun ikke tror på alt, ikke forhold ved datteren og hennes forklaring.»³³

Romanene kaster lys over lovgivers valg mellom tradisjonell straffesaksbehandling og gjenopprettende prosesser som spor for å styrke fornærmedes stilling. Vigdis vil konfrontere – og derigjennom forenes med – familien, mens Helga insisterer på å nyte rettssikkerhetsgarantier fra det tradisjonelle strafferettslige sporet. Det er samtidig lett å ha sympati for Helgas posisjon – slitaskjen mellom den statlige/strafferettslige og den familieinterne tilnærmingen er noe både lovgiver og domstoler har følt på. Etter Karmøy-saken ble det satt ned et enmannsutvalg til å utrede blant annet om det overhodet skal være adgang til å kreve erstatning for samme handling etter en frifinnelse,³⁴ og dette illustrerer at varianter av et gjenopprettende spor også kan ha legitimitetsutfordringer. Det konstateres skyld, selv om staten ikke kan straffe. Helga havner her i en umulig situasjon.

Fornærmedeutvalget uttalte blant annet at for mange fornærmede er «reglene om ubetinget offentlig påtale [...] en lettelse som har tatt ansvaret for straffesaken vekk fra dem»,³⁵ og det strafferettslige sporet kan nettopp være en avlastning for både fornærmede og øvrig familie. Noen vil ha full konfrontasjon med muligheter for forsoning, mens andre familiemedlemmer vil skyve saken fra seg og over til påtalemyndigheten. Utfordringene ved valg av spor illustreres på en svært tydelig måte gjennom Hjorth-søstrenes romaner.

Fornærmedeutvalget pekte på informanter som uttrykte både skepsis og tro på alternative behandlingsformer i tillegg til det tradisjonelle strafferettsapparatet, men foreslo ingen regler.³⁶ Det såkalte Voldtektsutvalget ble nedsatt i 2006, og fikk

33. LH-2018-92095. Forfatteren var én av fagdommerne i saken.

34. «Erstatning til ofrene hvor tiltalte frifinnes for straff», NOU 2000: 33, hvor Karmøy-saken omtales i punkt 1.1.2.

35. NOU 2006: 10 s. 123.

blant annet i mandat å vurdere «hvorvidt og hvordan tilrettelagt indirekte og direkte dialog mellom den voldtektsutsatte og gjerningspersonen og eventuelt andre berørte, for eksempel møter i regi av konfliktrådet, kan være et virkemiddel i den voldtektsutsattes rehabiliteringsprosess».³⁷ Voldtektsutvalget behandler i kapittel 10 ulike ordninger med «[t]ilrettelagt samtale mellom den voldtektsutsatte og gjerningspersonen», som en alternativ konfliktløsningsmodell. Som tittelen antyder, er det her særlig fokusert på samtalen mellom fornærmede og gjerningspersonen, og familien er ikke særskilt omtalt. Regjeringen beskriver i handlingsplan mot voldtekt følgende hjelpetiltak:

«Integrere kunnskap om voldtekt og seksuell vold i regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging sine eksisterende kompetansetiltak for krisesentrene. Dette skal omfatte kunnskap om mulige følgeskader, om hvordan snakke om slike hendelser, og om god oppfølging og vurdering av ulike hjelpebehov etter seksuell vold.»³⁸

Gjenopprettende prosesser oppfattes her som et behandlingstiltak, og ikke som et formalisert lovgivningsspor i tillegg til det tradisjonelle strafferettslige sporet. Lovgiver har tilsynelatende hatt lite fokus på gjenopprettende prosesser med familie som hjelpetilbud til fornærmede etter voldtekt, og det er nærliggende å slutte at mulighetene innenfor dette området ikke er uttømt fra lovgiverhold. Fornærmedeutvalget pekte på at ofre kan ha svært ulike synspunkter på om noen form for gjenoppretting i deres sak ville hatt en hensikt: Hjorth-søstrenes romaner demonstrerer hvor individualiserte eventuelle gjenopprettingsprosesser bør være, og eventuelle regler må nettopp være fleksible i så måte.

I mangel av andre regler kan det erstatningsrettslige/sivilrettslige sporet fungere som et viktige verktøy for å avgrense en anklage om seksualforbrytelse som et fenomen mellom offer og gjerningsperson, uten at staten er involvert. En offentliggjøring vil kunne skyve familien fra offeret, og ulike frivillige meklingsordninger kan ha en viktig funksjon for å bevare saken som et privat, internt familieanliggende.

36. NOU 2006: 10 s. 123.

37. «Fra ord til handling – Bekjempelse av voldtekt krever handling», NOU 2008: 4 s. 9.

38. «Handlingsplan mot voldtekt 2019–2022», s. 62, utgitt av Justis- beredskapsdepartementet.